

İSLÂM TARİH, SANAT VE KÜLTÜR ARAŞTIRMA MERKEZİ
IRCICA

*OSMANLI DÜNYASINDA
BİLİM VE EĞİTİM*

**MİLLETLERARASI KONGRESİ
TEBLİĞLERİ**

İstanbul 12-15 Nisan 1999

Derleyen
Hidayet Yavuz Nuhoglu

İSTANBUL, 2001

Osmanlı Tarihi Kaynak ve İncelemeleri Dizi
Seri No:7

İslâm Konferansı Teşkilâtı (İKT)
İslâm Tarih, Sanat ve Kültür
Araştırma Merkezi (IRCICA)

Adres:
Barbaros Bulvarı
Yıldız Sarayı, Seyir Köşkü
Beşiktaş

Posta Adresi:
P.K. 24, 80692 Beşiktaş – İstanbul – Türkiye

Tel: 0212 259 17 42
Fax: 0212 258 43 65
e-mail: ircica@superonline.com
web-site: <http://ircica.org>

Sayfa Düzeni ve Dizgi: Acar Tanlak
Kapak: Hatice Polat

PC/6 – 2001/5
ISBN= 92-9063-090-6 (takım için)
ISBN= 92-9063-093-8 (Türkçe edisyon için)

IRCICA KÜTÜPHANE KATALOG FİŞİ

Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi
(12-15 Nisan 1999: İstanbul)
Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi
Tebliğleri/Derleyen: Hidayet Yavuz Nuhoglu.- İstanbul: İslâm
Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2001.
XXXVII, 761s.: res., fig.; 24 sm.- (Osmanlı Tarihi Kaynak ve
İncelemeleri Dizisi seri no: 7)
ISBN 92-9063 –093-8
1. Eğitim – Tarih- Türkiye- Osmanlı Dönemi 2. Bilim – Tarih
– Türkiye – Osmanlı Dönemi I. Nuhoglu, Hidayet Yavuz
(Derleyen) II. Osmanlı Dönemi Konu III. K.a.IV. (Seri)
370.9561

MODERN TIP BİLGİ VE TERİMLERİNİN (Gazete ilanları aracılığıyla) OSMANLI'DA HALKA YANSIMASI

Orhan KOLOĞLU*

Avrupa'dan Osmanlı ülkesine doğru modern bilgi ve uzman akımının yoğunlaşmasına ondokuzuncu yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren tanık olunur. O zamana kadar sadece en üst düzey yöneticiler ve bilim adamlarından oluşan sınırlı bir grubun tekelinde kalan bu bilgiler birdenbire halk kitlelerine ulaşır. Bu oluşumda iki unsur etkili olmuştur. Birincisi , Napolyon Savaşları'nın sona ermesinden sonra Akdeniz' de serbestçe dolaşma olanağına kavuşan Avrupalı meslek sahiplerinin yeni pazarlar bulmak amacıyla akını ; ikincisi 1828'den itibaren yayına başlayan yerli gazetelerin Avrupa kaynaklarına dayanarak bilgi aktarmalarıdır. Konumuz gereği, tıp bilimi alanındaki yenileşmeyi o dönemin basınının tanıklığı ile aktarmaya çalışacağız.

İlk iki gazete *Vekayi-i Mısriye* ve *Takvim-i Vekayi* resmi nitelikleri sebebiyle bu konuda sınırlı katkıda bulunmuşlardır. Gerçek anlamda yoğun bir katkıya 1840'da yayına başlayan *Ceride-i Havadis* 'te rastlarız. Yarı resmi de olsa özel gazete niteliği ve sahibinin İngiliz olması sebebiyle daha rahatça konuları işleyebilmiş ve asıl önemlisi ilk defa başlattığı *İlanat* bölümüyle bilgileri ticari ilanlar çerçevesinde aktarabilmiştir. Şunu da anımsatmalıyız ki o dönemin ilanları bugünküler gibi görsel niteliği fazla yazısı az şeyler değildiler; aksine hiç resim yoktu ve sadece yazıdan ibarettiler, dolayısıyla ayrıntılı anlatıma daha çok önem veriliyordu.

Ceride-i Havadis'in 1845 yılına ait 214 numaralı sayısında verem tedavisi ile ilgili bir yazının girişindeki bölüm, Avrupa'daki hızlı teknolojik ve bilimsel değişim karşısında Osmanlı toplumunun etkilenişini yansıtmak bakımından ilginçtir:

“Devlet ve millet düzeninin dayanağı olan ulum ve fünun gittikçe ilerlemekte olup bundan evvelki zamanlarda tahsili olanak dışı ad olunan hususların günbegün kolaylaşmakta olduğunu ve ortaya çıkışı olağanüstü sanılarak hayret edilen zor madde ve sanatların herkesçe bilinen sıradan şeyler haline geldiklerini anlatmaya gerek yok. Bu cümleden olarak görmekte olduğumuz şeylerden

* Araştırmacı Yazar - İstanbul

mesela İstanbul iskelesinden Üsküdar'a pazar kayığı makamında vapur (Buharlı gemi anlamına) işleyeceği ve balonla havalarda adamlar gezeceği bundan kırk elli yıl öncesinde kimsenin gördüğü ve işittiği şey değildir. Ve erbabı fen ve marifetin peyderpey yeni sanayi ve fünün icadına gayret ve himmet etmekte buldukları kesin olup...”

Yazar görüntü tarafı yüksek iki konuyu örnek göstererek dikkati çekmeğe çalıştıktan sonra insanların asıl ilgi konusunu oluşturan sağlık alanına geliyor:

“Özellikle en önemli konulardan olan *ilmi ebdan* 'e (Vücut bilimi) sınırsız gayret edilerek pekçok deva kabul etmez ve insanın senelerce yatağa esir olmasına sebebiyet veren bir takım dertlere bile olabildiğince derman olunmakta ve eceli gelmedikçe bir adamın ölmek derecesinde hasta da olsa çaresi bulunmaktadır. Allah'ın izniyle bu hususlara iyice dikkat ve geliştirmeye tam özen gösterilmesi,ömrün uzatılması ve vücut sağlığının ilerlemesine iyi bir vesile olmaktadır. Ve hatta bugünlerde Avrupa'da bir usulü garibe ile bazı hususları tecrübe etmişler şöyle ki :

İnsanda vuku bulan verem illeti derece derece olup ve eğer Allah korusun son dereceye varmış ise ölümden başka bir devası bulunmadığında bütün tabibler birleşirler, halk da bunda ittifak etmiştir. Oysa İngiltere'de bir hekimin, bu hastalığın sebebinin bir adamın akciğerinde bir tür *irin ve cerahat* belirip birikmesi ve irinin akciğeri çürütmesi olduğunu *istatoskop* adı verilen aletiyle irinin nerede toplandığını dinleyerek bulduğu ve kaburga kemikleri arasından suhuletle delerek fitili irinin toplandığı yere koymakla irinin çıkarılabileceğini bir iki hastada tecrübe ettiği ve bu suretle birinin şifa bulduğu rivayet ediliyor. Şöyle ki, hastanın yaşamında bir ramak kalmışken nabızı dakikada yüzyirmi kere atmakla nefes almağa gücü kalmayarak bir iki gün içinde ölecek derecede iken İngiltere hekimlerinden ikisi bu usulü uygulayınca hastanın nabzının atışı 68 kereye inmiş adeta sağlam bir adam gibi nefes almağa başlamıştır. Böylece taze bir yaşam kazanıp bir ay sonra sağlığına ulaştığında nabzının bir dakikada seksen kere atacak kuvveti kazandığını ve yatağından kalkacak hale geldiğini gazeteler yazıyorlar. Bununla birlikte bahis konusu illet verem olmayıp başka bir hastalık olabilir diye şüphelenen varsa biraz daha deneme yapılarak kapsamlı şekilde anlatılmasına girişilecektir.”

İlan niteliği taşıyan ama haber bölümünde verilen ilk kapsamlı bilgi *Ceride-i Havadis'in 18.Ekim.1841 tarihli 31. sayısındaki Avusturyalı Miler* adında bir tabible ilgili . İstanbul'a yeni geldiği belirtilen ve elindeki

şahadetnamesini *Mektebi Tıbbiye Meclisi'ne* gösterip Avrupaca tabipliğe izni bulunduğunu ispat eden Miler'in yanında yeni tıp aletleri ve ilaçları getirdiği kaydedilip bunlar 21 madde olarak sıralanmış:

- En şiddetli diş ağrısını ve diş çürüklerini gideren ilaç – İnsan derisine beyazlık ve yumuşaklık ve benize tazelik ve zindelik verip güneşin ve soğuşun etkisinden koruyan merhem – Sivilceler ve kabarcık vesair illeti cildiyei yok eden deriye bir güzel beyazlık yumuşaklık veren bir çeşit su – Hangi renkte olursa olsun saç ve sakal ve bıyığı güzel boyar Dalin dedikleri bir toz – Saçlarda olan illetleri yok edip dökmez ve rengini bozmaz ve dökülürse bile yeni getirir bir nevi su – Yüzde olan leke ve kabarcıkları yok eder bir nevi yağ – Baş ağrısından insanı korur bir nevi boya – Dişleri sıkılar ve beyaz eder misli olmadık bir nevi toz – Elde ve ayakta zuhur eden tavuk götü dedikleri şeyi birkaç gün içinde zahmetsizce yok eder bir nevi yağ – Deriye zahmet vermeyerek kılları yok eder bir nevi toz – Diş etlerini kavileştirir ve onlara ait hastalıkları yok edip ve dişleri de kavileştirip nefesi güzel kokutur bir nevi iksir – Deriye beyazlık verir bir nevi sabun – Bıyıkları siyah, kumral ve sarı eden bir nevi mum – dudaklara kırmızılık ve cila verip her türlü yaradan saklayan bir nevi yağ – Memelerde beliren ağrı ve yaraları yok eder bir nevi merhem – Öksürüğü ve nezleyi yok eder bir nevi ilaç – Mideye gelen zayıflığı ve ekşiliği yok edip hazmı kolaylaştıran ve zafiyet olan, vücutların kabızlığını yok edip hayzı (aybaşı) kolaylaştırır bir nevi iksir – Göz ağrısını yok eden bir nevi yağ – Vücudun kokmasını ve hararetini yok eder ve terleme getirir ve sancı ve kulunç ve göğüsde olan her türlü illetleri yok eder bir deva – Frengi illetini az masrafla ve süratle gereği gibi yok eder bir deva – Deriye bir leke bırakmaz ve çehreye bir zarar vermez beyazı da var kırmızısı da var bir nevi düzgün

Her derde deva mualece (ilaç) yüküyle İstanbul'a gelen doktor örneğinin tepkiler doğurduğu, gazetenin 32. sayısında yapılan bir açıklamadan anlaşılıyor. Bunda gazete önce, ilanlarda belirtilen hususların kendilerince görülüp ya da tecrübe edilip sonra anlatılan bir şey olmadığını, sadece ilgililerin sözlerinin aktarıldığını kaydetmektedir. Arkasından da bir hafta önce yayımlanan tabib Miler'in ilaçlarının *Markoviç*'in eczahane dükkanında satıldığı haberinin gerçeği yansıtmadığı *Markoviç*'in eczacı olmadığı ve ilaçların doktor Miler bulunmadan da satın alınabileceği belirtilmiştir. Açıkçası doktor muayenesi ve reçetesi bahis konusu olmadan ilaç satışı bahis konusudur. Her derde deva ilaçlar konusunda daha ayrıntılı bilgiler vermeden önce aynı gazetede 1847 yılında yer alan bir

uzun makaleyi aktaracağız. Bunda çoğu geleneksel olarak bilinen tıbbi önlemlerin yeni bilgilerle bağdaştırılarak halka sunulmasına tanık oluyoruz :

“İnsan yediği ve içtiğine dikkat ve usulü tıbbiye üzere hareket ederse vücudun merkezi sıhhati olan midenin harareti ve yâbiseti (kuruluk) itidalde olacağı rehin rütbei bedahet ve muhafazai sıhhat başlıca bir dikkat olunacak keyfiyet olduğundan olbabda çoktan çok usuller tecrübe olunarak hıfzı sıhhate medar olacak tedabiri lazıme ve esbabı mütenevvia (Çeşitli sebepler) işitilmiş ise de çünkü indel hükema (Bilginler nazarında) tedavi-i ilel (Hastalıkların) ihtilali (Bozukluk)eşhas ve evkat (Zaman) ile muhtelif olduğu mücerreb (Denenmiş) ve müdellel (Kanıtlanmış) olduğu misillu hıfzı sıhhat dahi her şahsın kendi vücuduna yarar surette bir güne tecrübe-i zatiyesi olacağından başka alel umum gözetlenmesi lazım gelen bazı tedabiri tıbbiye yani herkesin derecesi sin (Yaş) ve tabiatına ve iktizayı mevsime göre makulat (yiyecek) ve meşrubat hususunda ne vechile hareket olunmak mukteza idüğüne dair Avrupa tabiplerinin kaleme aldıkları talimatı tıbbiye menafii umumiye gazetesinde görülmüş olduğundan mütalaası faideden hali olmayacağına mebni zirde derc olundu.

- 1) Hep aynı tür yemek yemeyin, çeşitli olsun. Birbirine karşıt çok yemek de yemeyin.
- 2) İştihayı artıran yemekler sağlam bünyelilere bile zarar verir. Kaçınım.
- 3) Ekmeğin yararlısı pişkin ve bayat olanıdır. Sıcağı zor hazmolur. Beyaz ekmek siyaha göre daha besleyicidir. En iyisi buğday ekmeğidir.
- 4) En besleyici ettir. Yalnız balık gıdaca besleyici değildir. Piliç gibi küçük hayvanların da besleyiciliği zayıftır.
- 5) Patates, fasulya, bakla ve kestanenin besleyicilikleri yerindedir. Sebzeler ile diğer nebatlara kıyasla meyvelerin besleme güçleri az ise de ham yemek zararlıdır.
- 6) Her şeyin temizlenmesinde sudan daha yararlı şey yoktur. Özellikle nehir ve çay suları hazım açısından diğer sulara tercih edilir.
- 7) Dört saat ara olmadan ve evvelce yenen hazmedilmeden tekrar yememelidir. Çocuklar sık sık yemelidir, gelişmesini zindeliğini sağlar.
- 8) Alışılmamış yemek birdenbire yenmemeli, alışdırarak yenmelidir.
- 9) Yaşlılar çok yemekle midelerini zorlamayıp, bir kere çok yemek yerine azar azar birkaç defa yemeleri uygundur . Çok yemek hazmı bozar.
- 10) Bünyesi kuvvetli olanlarda mide zayıf olabilir. Bağırsak ağrıları ve diğer hazım illetleri bulunmayanlar alış ve çıkışları kolaylıkla yapanların hazım kuvvetleri yerindedir.
- 11) Suyu paça suyu gibi yapışkanlık (Lüzuciyet) peyda eden yemekler hazım aletlerini tahrik ile insan bedeninin kısımlarına takviye yaparlar.·

- 12) Sağlam bünyeli kişiler yemeklerin çeşitlenmesinde aşırıya gitmeyip ara sıra çeşitlenmesine dikkat etmelidirler.
- 13) Bünyeleri zayıf ve mizaçları nahif olanlar hafif yemeklerden azar azar olmak şartıyla birkaç defa yiyebilir . Yağlı ve yapışkan katı şeylerden kaçınmalı ve vücudunda ağırlık ve sükunet hasıl olmamak üzere beher gün birer miktar yayan gezmek, vücudu daima harekete alıştırmak ve mevsiminde ılıklık ve soğuk sulara girmek ve vücudunu kuru havlu gibi şeylerle uğdurmak ve erkence yatıp erken kalkmak, sabah ve akşam serinliğinden ve öğle güneşinden sakınmak, yemekten sonra vücut ve zihince yorgunluk ve endişeyi mucip olan şeylerden sakınmak gereklidir.
- 14) Et yemek doğu ülkelerinde özellikle soğuk mevsimlerde insana yararsa da sıcak ülke halklarına sebze yemek yararlıdır.
- 15) Kışın kuvvetli şeyler yemelidir . Midenin ihtiyacı vardır. Kışın damarlarda kan çoğaldığından ve baharda vücutta hararet arttığından bu mevsimlerde perhiz üzere bulunmak lazımdır.
- 16) Bahar mevsimlerinde kana hararet ve mideye hiddet verecek şeylerden kaçınıp, bitkisel yemekler yenmelidir. Kıştan çıkar çıkmaz sıcak elbiseden soğuğa hemen geçmemelidir.
- 17) Yazın sofrada bolluk belirir. Kuş etleri, tavşan, buzağı ve piliç gibi hafif etlerle sebze yemelidir. Hazmı zor ve besleyiciliği çok olan yemeklerden ve yağlı ve yapışkan yemeklerden ve yorgunluk verici hareketlerden kaçınmalıdır. Meyve yemek, soğuk sular içmek ve serin sulara girmek gayet faydalıdır.
- 18) Güz mevsimlerinde havalarda tutarlılık olmaz, kah sıcak kah soğuk olur. Elbise ve yemeğe dikkat etmelidir. Kış yaklaştıkça ete ve mideye kuvvet verecek yemeklere yavaş yavaş başlamalıdır. Yaz şiddetli geçmişse sebze terk edilmelidir.
- 19) Mizacı hem demevi (Asabi) ve hem de safravi (Hırçın) olan kimseler her zaman et yemekte itidalli olmalı, yaz hararetle geçiyorsa sebzeyle devam etmelidir.
- 20) Vücutta kanı çoğalan kişiler besleyiciliği az yemekler yemeli, soğuk su içmeli, vücudunu aşırı olmayan hareketlere alıştırmalı , mideyi kızdıracak muzur şeylerden kaçınmalıdır.
- 21) Mizacı safravi olan kimseler ekşilerden kaçınıp sütlü şeyler yemeli. Tıp dilinde siyah etli denilen tavşan ve çulluk gibi etlerden ve sekri (alkollü) ve ballı şeylerden çekinmelidir.
- 22) Hazımda güçlük olan hamur işleri ve yapışkan yemeklerden sakınıp layıkıyla pişmiş ve iyice kabarmış ekmeeklerden ve beyaz etli tabir olunan buzağı ve kuzu, tavuk, piliç ve her türlü sebze, meyve yiyip bazı şerbetler içmelidir. Sığır, güvercin ve av etlerinden bütün balıklardan kaçınmalıdır.

Havada rutubet olmayıp mutedil olduğu zamanlarda sokağa çıkıp gezinmelidir.

- 23) Lenfai yani dört ahlat'ı (salgısı) çok olan kimselere için bir çok nebat ve sebze yararlı değildir. İdrar getirici olan nebatlar yararlıdır Besleyici şeylerden ve balıktan sakınıp havanın mutedil zamanlarında dışarı çıkılmalıdır. Dağlık yerler uygundur.
- 24) Küçük çocuklara çokça et yedirmemelidir. Az etten sonra sebze ve meyve vermelidir. Kuvvet verici yemekler ağır ağır büyüdükçe yedirilmelidir.
- 25) İnsan anlama yaşına gelince mideye fazla hareret verir içecekler ve yiyeceklerden ve çok yemekten ve vücudunu çok yormaktan kaçınmalıdır. Özellikle akşamları aşırı yemek yememelidir.
- 26) İnsanın yaşı ilerledikçe az yiyip içmek, hareket ve uykusunu muntazam yapmak, soğuktan ve sıcaktan korunmak , terlememek gereklidir. İnsan hareket ederse yaşar.

Doktor Miler'in başlattığı 'Her derde deva' ilaçlar kampanyasının 19. Yüzyıl boyunca devam ettiği görülüyor. Bu hususta en çok ilanına rastlanan İngiliz doktorlarından Smith'in haplarıdır. İlk olarak gazetenin 33. Sayısında rastlanan bu ilanın metnini aynen aktarıyoruz:

'Londra'nın meşahiri etibbasından Ezmiyd (Smith) nam tabibi hazıkın icad eylediği sparne hulasasından müretteb olan hapları Fransa ve İngiltere ve Turen (Torino) ve Cenevre ve Padua vesair meşhur olan mahallerin mekatibi tıbbiyeleri ve medarisi ilmiyelerinde tecrübe ve imtihan olunarak tasdik ve kabul kılınmış ve İtalya ve Fransa ve İngiltere memleketlerinde dahi istimal kılınarak pek çok faidesi müşahade kılınmıştır şöyleki vücudu insaniyede demin (kan) fesadından neşet eden cemi illete faide eder yani *iskorbut* lekeleri ve tozlu balgam ve frengi ve vücutta her nevi kabarcık ve sivilce suretinde zuhur eden cemi emrazi ve cive (cıva) istimalinden sonra hadis olan fenalıkları külliye def ve izale eder ve *sparne matbuhu* (kaynatılmış) bazı defa mideye sıklet verir her vakitte istimali caiz olmaz halbuki hapi mezbur cümle fusulde (mevsim) ve cemi mizaçta gerek rical (erkek) ve gerek nisa (kadın) da bilâ istisna istimal olunur ve hapların beheri beşer buğday (Miskalin 72'de birine eşit ağırlık) olmak üzere dokuz adet hafta yarım kıyye matbuh hassa olub hap suretinde idüğünden matbuhdan bunun istimali sehvetlu (yanlış) olur ve on sekiz haptan ibaret olan bir kutu dört kuruşa olup 72 hap olan bir kutu kırkdört kuruşa ve oniki kutu dörtyüz kuruşa olduğu ve isteyen olursa Galata Mevlevihanesi civarında *Antoniyo Kaliyo* nam eczacının zürafa resimli olan dükkanına müracaatla...'

Aynı ilacın 1847 ve 1848 yıllarındaki ilanlarında bu kullanılıma alanlarına şunların eklendiğini görüyoruz: Zaaf ve betaet (ağırılık) ve ileli asabiyeye mübtela olmuş olan rical ve hayzını vakti saatiyle görmeyen nisa için... İzdırap ve hararet vermeyerek kuvvet ve takvietet verir...'

Her derde deva başka ilaçlar da var:

- *Kastovil* : Çelikli maden suyundan hap, demin fesadına , sarılığa, aybaşı aksamasına, sinire, humma hastalıklarına ve dalak şişkinliğine karşı (CH no.67, yıl 1841)
- *Kastovil'in tozu* : Çelikli maden suyu imali için icad edilmiştir. Nazik ve zayıf mizaçlılara , inhirafı mizaç ve mide bozukluğu fenalıklarına , vücuttaki rutubeti seyyale'ye , azaları eğri büğrü olanlara, demin fesadına, hayız inkitama (aybaşı kesikliğine) , mudirre ağrısı, kadın sinir hastalıkları, derinin sarılık ile şişmesi, sıtma ve humma hastalıklarını bazı kere takip eden dalak şişkinliği, hatunların eskiden kalmış mütemadiyen rahimden beyaz su seylabına (akıntı) yarar. Çelikli çikolata da hastalıktan yeni kalkmış olanlara ve zayıflık veren illetlere karşı da kullanılır (CH no.67)

- *Kiliye* nam tabibin iksiri: Darvi (ilaç) mukavvi (kuvvetlendirici). Sıraca , kuvvei hayatiye, ahlât'ı (İnsan vücudundaki dört salgı : kan, salya, safra, dalak) etkileme, hayız gören kızlara güç verme, balgamlı öksürüğe, karın ve baş ağrısına, baş dönmesine (CH no.137, yıl 1843)

- *Malta Şekerlemesi* : Hekim *Mösyö Kandoniye* 'nin buluşu. Denizde hasıl olan bulantıyı ve baş dönmesini, gasyanı (kusma) önler, yeni hamile kadınların bulantılarını engeller, araba tutmasına karşı, iştihayı açar ve hazmı kolaylaştırır (CH no. 337, yıl 1846)

- *Şumlaytin* (Bazan da *Şuslatin*) denilen iksir: Diş ağrısı ve bazı emraz için. Nezleyi, diş eti şişmesini önler. Kadınlarda beniz solukluğunu ve ağız kokusunu giderir Dişlerin cilasını iade eder. Gençlikteki uygunsuz hastalıkları önler. Kanı temizler yorgunluk ve dermansızlığı giderir. Çocukları sağ salim büyütmek için (CH 330 ve 368,yıl 1847 ve 1848)

- *Vela Hapı – Laktati cedit* : Çehre sarartısı, mide bozukluğu, betaeti hazm, kedireti (bulanıklık) dem, killeti (azlık) kuvvet, bazı kadın hastalıkları, Melniko denilen ihtikan suyu (Kan birikmesi su alma) (TA no.294, yıl1863)

- İsmi kaydedilmeyen bir ilaç: Londra şehir emanetinden şahadetnameli.

Her derde deva , sancılara, öksürüğe, göğüs darlığına, bel soğukluğuna, baş dönmesine karşı (TA no 214, yıl 1861)

Her derde deva ilaçların genellikle cinsel hastalıklara da iyi geldiği hakkındaki

kayıtların dışında , doğrudan doğruya eski deyimle bevtiye (Sidik yolları) hastalıkları adı verilenler için kullanılacak ilaçların çokluğu da dikkati çekiyor. Bunlar arasında frengi için 'Marazı efrenci-i hafı' deyiminin kullanıldığını da görüyoruz (CH no.150 yıl 1841). Bu konuda en çok tekrarlanan ilaç ilk kez CH'in 36. Sayısında (1841) yer almıştır:

'Mutes (?) nam hekimin icad eylediği kuru üzüm daneleri gibi keselerin derununda olan balsan'ın keyfiyeti beyanındadır.Yeni Dünya Balsamı dedikleri şey Mezil ve Kayın memleketlerinde hasıl olan kopayı fere ofiçinalis tabir eyledikleri büyük ve güzel ağaçlardan husule gelen bir nevi yağ olup gerek madde-i hadde ve gerek müzmine olarak zükur ve nisada vuku bulan belsoğukluğu hakkında istimal olunagelmış ve olbabda nef'i (yarar) azimi müşahade olunmakla beyneletibba sair devalara tercih olunmuştur...İçmesi zor ve ağır olduğundan Mutes hekim jelatin dedikleri tutkaldan kese yapıp içine yerleştirmekle yutmayı kolaylaştırıyor.'

Bu ilacın bazan *Balsan Balsamesi* diye sunulduğunu da anımsatalım. Balsam 'Pelesenk ağacı' anlamındadır. Balsam ise 'Pelesenk ağacının yağı' demek oluyor. Daha sonraki ilanlarda ilacın belsoğukluğu gibi frengiyi de iyileştirdiği kaydediliyor.

Diş ilaçları için verilen ilanlardan : 'Dişlere arız olan illetlerin cümlesini defedip beyazlatır' (CH no 357, yıl 1847) ; *Mösyö Peltiye* 'nin diş tozu , sulu diş ilaçları, diş fırçası (CH no.324, 329, yıl 1847); Asir denilen kimyevi maddeyi havi diş tozu (CH no.324); diş ağrısı ve iskorbüte karşı *Badkayro* (ya da kimyevi maddeyi havi diş tozu (CH no.324); diş ağrısı ve iskorbüte karşı *Badkayro* (ya da *Yadkayro*) nun ilacı (CH no.54, yıl 1841); eğreti olarak fildişinden diş (CH no. 337, yıl 1847).

Samuel Ridoko (?) nam doktorun nasır ilacı , siyil ve lahm (et) içine duhul etmiş ve kıvam kesbetmiş olanlara karşı (CH no.96, 99 yıl 1842). İlançılık

tarihimizde ilk resim bunda kullanılmıştır. Bileğinden aşağısını gösteren iki ayak resmedilmiştir.

Ağaran kılları tekrar asıl rengine döndüren ilaç. Yapmazsa bir akça istenmeyecek. Dökülmüş kıllar için de geçerli (CN no.253) – Hindistan nebatından saç uzatma yağı (RCH no 622, yıl 1863)

Vişi ılıcası ve Höterbo ılıcaları suyunun içerdiği milh'in (tuz) önemi (CH no.337) yıl 1846)

Çil ve lekeleri çıkarmak için beyaz su ile pomata (RCH no.301 yıl 1862)

Bunların dışında rastladığımız bazı tıbbi terimler ve açıklamaları:

Vahameti havadan ve makeyyifatı zevkiyatı şehvaniyeden arız olan emraz ve ıztırabat (CH no.332 yıl 1847)

Emrazi çildiye (CH no.332, yıl 1847)

Tuzlu balgam ve illeti ihtizariye (CH no.36 yıl 1841)

Cerbi müzmin (müzmin uyuz) (CH no.36) yıl 1841)

Kurs : hap anlamına sık sık kullanılmıştır.

Sparna ya da saparna bir bitkidir (Fransızcası 'salsapareille')

NOT: CH = *Ceride-i Havadis*
RCH = *Ruzname-i Ceride-i Havadis*
TA = *Tercüman-ı Ahval*